

**“Чаму у нас акамянеласці духоўнай страваю завуць”:
класіка і яе вымярэнні ў творчай спадчыне Максіма Багдановіча**

Класіка сярод іншых валодае і такой якасцю, як здольнасць тыпалагізаваць, крышталізаваць літаратурныя з’явы: сюжэты – ў традыцыйныя або класічныя сюжэты, вобразы – ў вечныя вобразы, пераствараючы іх у ёмістыя паэтычныя формулы, метафары-канцэпты, архетыпы. “Чаму у нас акамянеласці духоўнай страваю завуць” [2, I, с. 252] – гэта і мастацкі вобраз, і рытарычнае пытанне, і паэтычная формула-“крышталь”, у якой сканцэнтравалася думка пра неўміручасць класікі, пра неабходнасць культурнай спадчыны, што набывае сваю значнасць з рухам часу, з яе паўтаральнасцю і запатрабаванасцю ў іншых народаў і пакаленняў.

“Акамянеласці” – гэта вобраз-метафара класікі. Гэтыя паняцці абазначаюць такую ўласцівасць аб’екта, якая мае “вечную” каштоўнасць для наступных пакаленняў, выступаючы для іх “духоўнай страваю”.

Вобраз акамянеласцей разглядаецца і намі як аўтарскі сінонім паняцця “класіка”. Класіку можна характарызаваць, апраючыся на семантыку вобраза “акамянеласцей”, улічваючы яго шматзначнасць як вобраза-сімвала.

“Акамянеласці” – гэта **матэрыяльныя і духоўныя рэчы**, якія з цягам часу, у розных прасторава-часавых кантэкстах набылі вышэйшую каштоўнасць як культурныя здабыткі, спадчына вякоў і народаў. Аўтарскі сінанімічны рад гэтага вобраза ў творчасці М. Багдановіча наступны: паясы, што “на лад персідскі ткуць” елуцкія ткачыхі [2, I, с. 90]; летапіс “пра долю Магілёва” [2, I, с. 86] і псалтыр, пакрытая “няжорсткай бурай кожай” [2, I, с. 89], зачарованае царства (лес, міфалагічныя істоты, прыродныя з’явы і стыхіі), зорка Венера, якая “светлыя згадкі з сабой прывяла” [2, I, с. 77], касцёл св. Анны ў Вільні і інш. У вершы “Касцёл св. Анны ў Вільні” [2, I, с. 247] улаўляецца незвычайная прыгажосць архітэктурнага збудавання: у ім дамінуе памкнёнасць уверх (“да гары”, “ў вышу неба”, “узносіць”, “як быццам з грубаю зямлёю расстаўся...”), якая дазваляе не толькі вачам, але і духу ўслед за вежамі, за ўсім гмахам касцёла імкнуцца з зямлі ў нябесную далячынь. Разам з тым касцёл з’яўляецца не толькі ўвасабленнем велічы і вышыні духоўных памкненняў веры, але і надзеяй на ўратаванне ад людскіх пакут, ад зямных нягод, калі душа чалавека дакранаецца да светлага вобраза касцёла св. Анны, да таго, што нагадвае таксама зямное імя Ганны.

“Акамянеласці” – гэта тое **традыцыйнае, старое**, што замацавалася, зацвярдзела, і, будучы нечым закаснелым, “заплесневелым”, “забалочаным”, можа перашкаджаць руху наперад. Аўтарскі сінанімічны рад гэтага вобраза: балота, “студня са слязамі”, “абшары лясоў”, што душылі “нашых дзедаў” [2, I, с.113], і інш. У М. Багдановіча пра гэта сказана няшмат, таму што паэта вабіць рух, жывое жыццё, іншыя параметры гэтага вобраза. Верш “Нашых дзедаў душылі абшары лясоў...” мае шматзначны сімвалічны сэнс. Сімволіка

вобразаў скіроўвае агульнае гучанне верша ад літаральнага яго прачытання да разумення сімвалаў у сацыяльна-палітычным кірунку: калі людзей “душылі абшары лясоў”, як цёмная змрочная сіла, тады “нашы дзеды”, “дзеды суворыя” змагаліся з гэтай сілай агнём (“звэдзілі агнём”). Паэт верыць у пераемнасць пакаленняў, у тое, што прыклад “дзедаў суворых” навучыць нас “не хіліцца з бяды, не пужацца агня”, жыць “праўдзівым жыццём”, быць здольнымі на “змаганне”. І гэты вобраз мужага змагання “нашых дзедаў” упэўнівае паэта ў тым, што і “мы толькі тады дачакаемся дня, / Калі нас не здалее змаганне злякаць”. Новы вобразны сэнс верша пралягае ў асветніцкім кірунку яго прачытання: раней над людзьмі панавала цемра. Але змаганне з ёю прынесла святло “сонца” – “І святлей і прасторней тады стала жыць”. Гэты ўзровень адпавядае заветнай думцы М. Багдановіча пра неабходнасць асветы, пра вызваленне чалавека і яго думак ад прыгнёту. Твор змешчаны ў 2-м цыкле “Вянка” – “Думы”. Вершы, сабраныя ў ім, знітаныя роздумам паэта над лёсам роднага краю, над неабходнасцю яго абуджэння, над тым, якую роля мае асвета, мастацтва, творчасць у гэтым працэсе памкнення чалавека з цемры ў святло, з душных абшараў лясоў – да свежлага і прасторнага жыцця, над месцам і роляй сучаснага паэту беларуса ў доўгай нізцы пакаленняў тых, хто змагаўся за годнае жыццё, за Бацькаўшчыну.

З гэтага ўзроўню прачытання сімволкі “акамянеласцей” пачынаецца таксама традыцыя нізвяржэння, “апракідвання”, адмаўлення класікі, яе канонаў. Але М. Багдановіч не ішоў гэтым шляхам, наадварот, нават звяртаючыся да паэзіі дэкадансу (да вершаў Поля Верлена), ён замацоўваў іншыя, жыццесцвярдзальныя, ідэалы.

“Акамянеласці” – гэта тое, што крышталізавалася, “адстаялася” ў стагоддзях (“вода, отстаявась, отдаёт / осадок дну, и глубина яснее” [1, с. 3], – як паэтычна абазначыў гэты працэс С. Аверынцаў), што набыло сваю чысціню і вартасць, падобна крышталю і тым самым **спрыяе новай творчасці, абуджае натхненне, дае “новае жыццё”** (метафара Дантэ па назве яго твора). Яны, “акамянеласці”, захоўваюць памяць аб мінулым, гістарычным і мастацкім (калі перайначыць адну з прапанаваных намі формул эпасу як “апаведу пра мінулае, гістарычнае і міфалагічнае”). Класіка і ёсць такі аповед, дзе замест міфалагічнага – іншыя мастацкія катэгорыі: паэтычнае, гераічнае, ідэальнае... Таму што класіка вылучае менавіта гэтыя паняцці ў якасці ключавых для стварэння мастацкага вобраза, для захавання-паўтарэння яго ў нашчадкаў. І ў гэтым сэнсе класіка – гэта “звышжасць” літаратуры, тое, што знаходзіцца і функцыянуе па-над часам і прасторай, мае іншыя, прынцыпова новыя параметры, не толькі падпарадкоўваючыся канкрэтна-гістарычнаму часу і пэўнай прасторы, але і змяняючы час і прастору – іншых літаратур, народаў, пакаленняў.

Узаемадачынненні Максіма Багдановіча і класікі – літаратурнай, мастацкай – рознаскіраваныя. Па-першае, паэт звяртаўся да класічных узораў, ажыўляючы іх на роднай глебе. Формулу гэтага звароту ён вынаходзіць у вершы “Ёсць гэтка японская забаўка”: “Ёсць гэтка японская забаўка: / Кідаюць дробныя аскёпкі дрэва / Ў ваду – і робяцца яны цвятамі...” [2, I, с.

433]. Гэта ператварэнне адных рэчаў у іншыя, адухаўленне таго, што ператварылася ва ўзор, архетып. Але ў натуральным атачэнні, у “жывой прасторы” (у прасторы вады, на раллі “парой вясенняй” [2, I, с. 137] і інш.) гэта “акамянеласць” ажывае, распраўляе свае “крылы” і пачынае “новае жыццё” (Дантэ), жыццё наноў – “на новы лад” (як сказаў бы Якуб Колас).

Па-другое, М. Багдановіч стварае арыгінальныя вершы, знаходзіць трапныя вобразы-метафары, дае паэтычныя азначэнні, здольныя “прайсці” праз браму вечнасці, праз віхуры часу – і выстаець у іх, стаць “класікай”. Яго “акамянеласці” – гэта не толькі мікравобразы або асобныя творы. Гэта ўся спадчына М. Багдановіча.

Па-трэцяе, думка-запавет, якую пакідае М. Багдановіч у спадчыну, – гэта яго клопат аб тым, **што** чалавек можа проціпаставіць хуткаплыннаму часу, марнасці зямнога жыцця. Адчуваючы крохкасць, імклівасць свайго існавання на Зямлі і подых небыцця, М. Багдановіч асабліва пранізліва прагнуў жыць і, прагнучы, шукаў тыя трывалыя асновы, дзякуючы якім чалавек можа затрымацца ў часе, пакінуць сваё імя, заслужыць права быць згаданым у пакаленнях. Гэта запытанне смяротна хворага чалавека аказалася сугучным намаганню прадстаўнікоў розных народаў знайсці крыніцы неўміручасці, той стрыжань, што дапаможа выстаець і перамагчы асуджанаму на смерць чалавеку: “И до чего ж охота / Среди бренности найти незыблемое что-то, / Что не могло б уйти, рассыпаться, утеть / Чего вовек нельзя ни утопить, ни сжечь” [3, с. 195], – пісаў Марцін Оліц у вершы “Слова суцяшэння сярод бедстваў вайны”. У гэтых пошуках “вечнага”, нязменнага паэт часоў Трыццацігадовай вайны апеліраваў да мужнасці, несмяротнай душы чалавека, дзе ёсць прытулак для Бога. П. Флемінг выказвае шчырую веру ў Бога-пакутніка, які дае чалавеку надзею і жыццё. Гэтаксама ў самім сабе паэт знаходзіць здольнасць процістаяць хуткаплыннасці жыцця і няшчасцям вайны (санет “Да самога сябе”). Пешукі і знаходжанне найвялікшай каштоўнасці, таго трывалага, што не толькі не разбураецца, але і ўзмацняецца ў абдымках смерці: вера ў Бога, апафеоз гуманізму, міру і франтавога братэрства – знаходзім у творках пра вайну. І сярод іншых пошукаў-твораў – адказ беларускага паэта: “незыблемое что-то” – гэта **“то, от чего растёт душа человека”** [2, II, с. 59]. Гэта – маральны імператыў, якасць, што мае чалавек, каб быць непадуладным руху часу. І з прычыны чаго і чаму “акамянеласці” – “духоўнай страваю завуць”.

Дзіцёнак з дзяцінства павінен быць зарыентаваны на вышэйшыя духоўныя каштоўнасці чалавечай культуры і цывілізацыі. Як гэта было ў сям’і Багдановічаў. Шукаючы адказ на гэтыя пытанні: “Чаму у нас акамянеласці духоўнай страваю завуць” і “ад чаго расце душа чалавека”, М. Багдановіч звяртаўся ў дзяцінства – і ўласнае, і сваёй нацыі, дзе бачыў вадзянікоў, русалак і залатых змеек, і агульначалавечае, дзе ў небе расцвітала чарада зорак “Карона”, дзе дужы Геракл звальваў у пыл Антэя. Дзяцінства павінна быць багатым на духоўныя “ствавы”. І як чалавек, падобна дзіцёнку, можа захаваць трапяткой, уражлівай сваю душу (“і ты будзеш ізноў, як дзіця” [2, I, с. 414]),

так і чалавечая цывілізацыя будзе жывой, пакуль яна захоўвае каштоўнасці свайго “дзяцінства”.

Аўтарскі сінанімічны рад вобраза “акамянеласцей” – “духоўных страў” – або таго, што **спрыяе новай творчасці, абуджае натхненне, дае “новае жыццё” і “ад чаго расце душа чалавека”**: “аскёпкі дрэва”, што распраўляюцца ў вадзе, “іскры Пегаса” – “і верш аб месце з сэрца мкне”, “зернейкі засохшыя”, у якіх “жыццёвая іх сіла ўзбудзілася і буйна ўскаласіла парой вясенняй збожжа на раллі”, “жывая крыніца”, што к небу нясе свае хвалі”, “радзімая зямля”, да якой “прынікнуў” “бальны, бескрыдлаты паэт”, “цвяток радзімы васілька”... [2, I, сс. 433, 95, 137, 219, 90]. Тое, што абуджае натхненне, “ад чаго расце душа чалавека” – праз пакланенне мурам касцёла св. Анны ў Вільні: “Каб залячыць у сэрца раны, забыць пра долі цяжкі глум” – “...і ціхнуць сэрца раны, і забываеш долі глум”; праз судакрананне з лістом з мінулага – летапісам, кнігай псалтыры, пасланнем, што знойдзена ў бутэльцы з марскіх хваляў. Яна, душа, расце, калі чалавек укланяецца перад вагітнай або калі ён прыпадае сэрцам да зямлі-маці...

Вымярэнні класікі, такім чынам, заключаюцца ў наступным: найперш класіка – гэта тыя **матэрыяльныя і духоўныя рэчы**, якія ў прасторава-часавым кантэксце ўсяго чалавецтва і асобнай нацыі набылі вышэйшую каштоўнасць як спадчына вякоў і народаў. Па-другое, гэта **традыцыйнае, старое**, што замацавалася, “зацвярдзела” і можа быць успрыята як перашкода руху наперад, і таму яна, як перашкода, часам пераадольваецца, “апракідваецца”, адмаўляецца з боку асобных прадстаўнікоў літаратуры і мастацтва. Па-трэцяе, класіка – гэта тое, што **спрыяе творчасці, абуджае натхненне, дае “новае жыццё” і “ад чаго расце душа чалавека”**.

Але ўсё гэта “акамянеласці” яшчэ і таму, што мала хто ў наш час звяртае на іх увагу, надае ім тое значэнне “духоўнай стравы”, якое яны маюць і павінны мець, адырыаць у жыцці чалавека і ўсяго грамадства. І таму асабліва важна, калі чалавек, грамада, народ, нацыя могуць сказаць і пра сябе, паўтараючы словы Багдановіча: “...**У НАС** акамянеласці духоўнай стравы завуць” (*вядзелена намі – Г.А.*)!

Літаратура:

1. Аверинцев, С.С. Благовещение / С.С. Аверинцев // Новый мир. – 1990. – № 3. – с. 3–8.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: У 3 т. / М. Багдановіч / Акад. навук Беларусі. Ін-т літ. імя Я. Купалы; Рэдкал. В. В. Зуёнак [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992–1995. – Т. 1. – 751 с. – Т. 2. – 599 с.
3. Европейская поэзия XVII века («Библиотека всемирной литературы». Серия первая). – М.: «Худож. лит.», 1977. – 617 с.